

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Центр післядипломної освіти, заочного та дистанційного навчання

Кафедра практичної психології

ОСОБЛИВОСТІ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ПОЛІГАМНИХ СТОСУНКАХ

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»
Діани ДМИТРИК
4 курсу заочної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»

Науковий керівник

кандидат психологічних наук
Петро КОЗИРА

Рецензент:

кандидат психологічних наук,
доцент
Ольга УГРИН

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«10» квітня 2022 р., протокол № 10

Завідувач кафедри практичної психології

кандидат психологічних наук

_____ **Галина ОДИНЦОВА**

Львів
2022

ЗМІСТ

ВСТУП	1063
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ПОЛІГАМНИХ СТОСУНКАХ	5
1.1. Сім'я: сутність, поняття та основні підходи до вивчення.....	5
1.2. Феномен полігамних відносин.	8
1.3. Характеристики толерантності/інтолерантності у міжособистісному спілкуванні.	12
1.4. Психологічні особливості ревнощів як феномену подружнього життя... ..	18
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	23
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ПОЛІГАМНИХ СТОСУНКАХ	29
2.1. Організація та методика дослідження.....	29
2.2. Результати дослідження особливостей толерантності у полігамних стосунках.	31
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	138
ВИСНОВКИ	139
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	143
ДОДАТКИ	147

ВСТУП

Актуальність дослідження. Протягом останніх десятиліть в Україні відбувається модернізація деяких елементів інституції сім'ї, що відображається безпосередньо на образі життя людей, їх ставленні до минулих і сучасних прийнятих суспільством норм і правил, їх поведінці з цим осучасненням. Інституція сім'ї піддається змінам через те, що людству притаманне винайдення нових стандартів і нових зразків поведінки; а деяким суспільствам притаманне запозичення нових елементів у інших суспільств, як правило, більш розвинених.

Традиціоналістські установки нашої культури зорієнтовані підтримку моногамних відносин, тоді як полігамія і нерозбірливість у виборі сексуальних партнерів у суспільстві засуджуються. У той же час, процеси культурної глобалізації, міграційна активність, що посилюється, тренди сучасної художньої культури явно деформують уявлення про норми сексуальних відносин.

Об'єкт дослідження: полігамні стосунки.

Предмет дослідження: особливості толерантності у полігамних стосунках.

Метою дослідження є виявлення психологічних особливостей толерантності у полігамних стосунках.

Гіпотеза дослідження: психологічні особливості толерантності у полігамних стосунках характеризуються низькими показниками та наявністю ревнощів, що в деяких випадках призводить до агресії стосовно партнера. Ревнощі партнера емоційно впливають на об'єктивну толерантну позицію до партнера.

У відповідності до мети, предмету, об'єкту та гіпотези дослідження необхідно вирішити наступні **завдання:**

- проаналізувати: сутність, поняття та основні підходи до вивчення сім'ї;
- дослідити феномен полігамних відносин;

- дати характеристики толерантності/інтолерантності у міжособистісному спілкуванні;
- описати психологічні особливості ревнощів як феномену подружнього життя;
- провести експериментальне дослідження особливостей толерантності у полігамних стосунках.

Методи дослідження: теоретичний аналіз науково-методичної літератури, порівняльний метод організації дослідження; емпіричні методи збору первинних даних (експеримент, спостереження, тестування, опитування), математичний метод обробки отриманих результатів. При цьому використовувалися такі емпіричні методики як експрес-опитувальник «Індекс толерантності», анкета «Комунікативні бар'єри в організації», анкета «Чи ревниві ви?».

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що уточнено та конкретизовано поняття «сім'я», «полігамія», «ревнощі», «толерантність». Виділено основні соціально-психологічні особливості толерантності у полігамних стосунках.

Практична значимість проведеного дослідження полягає в тому, що виділені особливості толерантності у полігамних стосунках можуть бути застосовані на практиці під час надавання психологічної допомоги сім'ї, як у практиці психологічного консультування, так і при навчанні студентів психологічних спеціальностей.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів та висновків. Загальна кількість сторінок – 45 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ПОЛІГАМНИХ СТОСУНКАХ

1.1. Сім'я: сутність, поняття та основні підходи до вивчення.

Сьогодні в інституті сім'ї відбуваються складні трансформації, а саме перетворення традиційної моделі в нову, сучасну. Відбуваються зміни видів сімейних стосунків, ієрархія влади та підпорядкування сімейного життя видозмінюється, змінюється перерозподіл ролей та функціональної залежності подружжя. На думку вчених (О. Бондарчук [4], Л. Ліпич [16], О. Столярчук [32]) сучасна сім'я перебуває в кризовому стані. З'явилися альтернативні форми устрою спільного життя (громадянський шлюб, гостьовий, пробний тощо) як спосіб пристосування до сьогоднішньої складної ситуації. Все це нові явища соціальної реальності, що вимагають осмислення, пояснення та вироблення нової суспільної практики.

Сьогодні відбувається закономірна трансформація традиційної сім'ї у сучасну під впливом соціально-економічної та культурної модернізації. Дана позиція є найбільш конструктивною і відповідною процесам, що реально протікають у суспільстві, з наступних причин:

1) падіння рівня життя завдало серйозної травми сімейним цінностям, як наслідок, стали виникати нові адаптивні стратегії, насамперед, це виявилось високою мірою індивідуалізації сімейного життя;

2) незважаючи на труднощі, які переживає сучасна сім'я, інститут шлюбу та важливість сімейних цінностей зберегли безумовне значення для більшості людей, які роблять свідомий вибір на користь сім'ї як форми партнерського союзу, оптимальний для забезпечення необхідних умов особистісного зростання та саморозвитку.

Трактування поняття «сім'я» представлені двома конкретно-науковими підходами для її тлумачення. У межах першого підходу сім'я визначається як мала група (соціальний інститут), що характеризується певною системою

взаємовідносин. У рамках другого підходу сім'я розглядається як інститут виховання.

Сім'я, згідно першого наукового підходу – це форма соціальної організації (соціальний інститут), що найбільш оптимально задовольняє потреби кожного зі своїх членів, що здійснює відтворювальну функцію (через соціалізацію та акультурацію) і стабілізує відносини між конкретною особистістю та суспільством. Кожній сім'ї як малій соціальній групі притаманні неповторна індивідуальна культура, певний емоційно-психологічний клімат, набір стратегій розвитку тощо.

Сім'ї, як малій соціальній групі є характерною наявністю особливою системи міжособистісних відносин, які управляються на основі законів, моральних нормам, традицій. В цілому, під сім'єю розуміється конкретна історична система взаємозв'язків між її членами, що об'єднує їх спільністю побуту, емоційним зв'язком та взаємними моральними зобов'язаннями. Важливою характеристикою є її функціональність її структури.

Під функціями сім'ї розуміють напрями її діяльності, що виражають сутність сім'ї, її соціальний статус та соціальну роль. Аналіз літератури (Т. Андреева [1], В. Поліщук [23], Г. Кошонько [13]) з даної проблеми дозволяє нам виділити основні функції сучасної сім'ї, які відображають систему взаємодії сім'ї та суспільства, а також сім'ї та особистості: репродуктивну, виховну, господарсько-побутову, економічну, первинного соціального контролю, духовного спілкування, соціально-статусну, дозвілля, емоційну (психотерапевтичну), сексуально-еротичну. При цьому в сім'ї існують певні норми організації, вона характеризується гетерогенністю складу, зв'язком з попередніми поколіннями (рис. 1.1.) тощо [15, с. 74]:

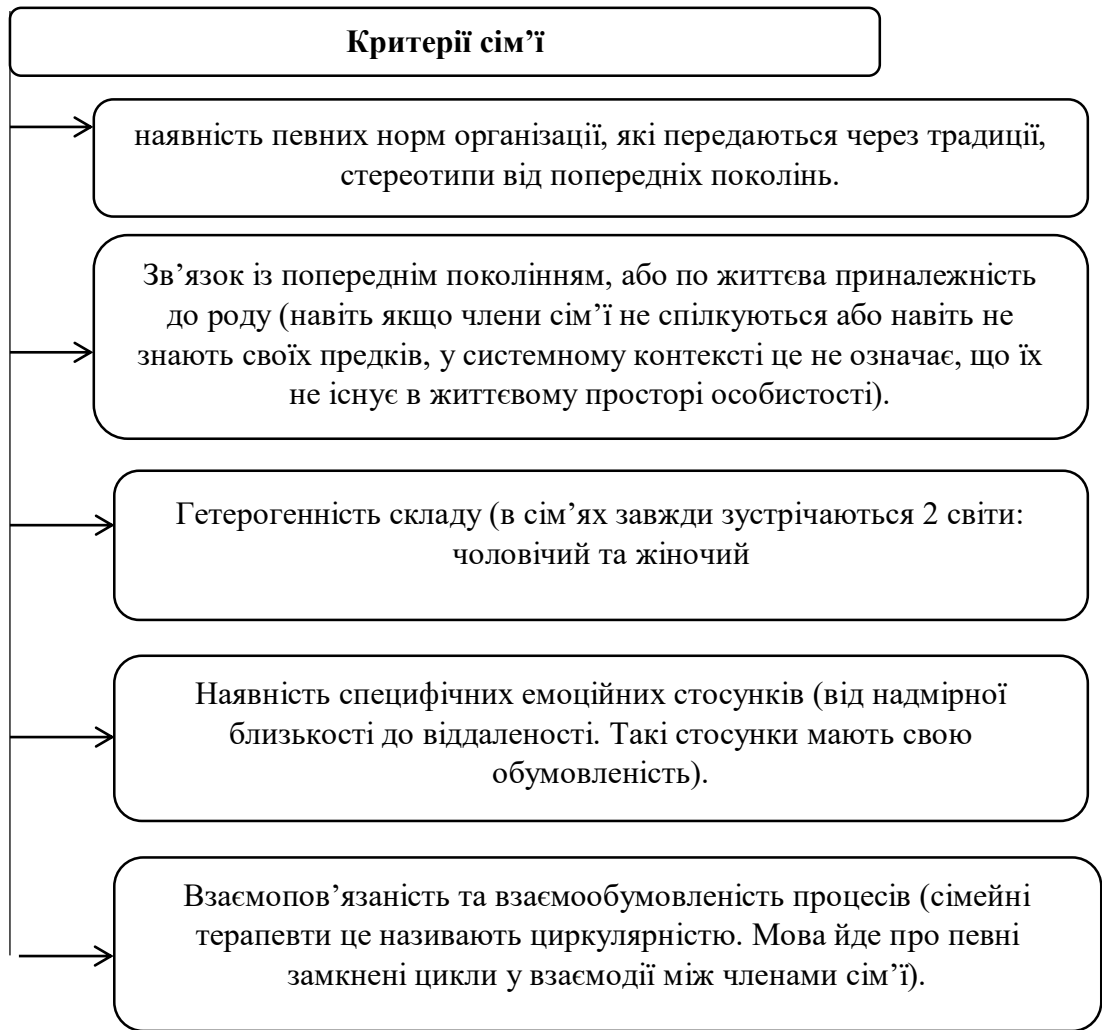

Рисунок 1.1. Критерії сім'ї.

Сучасна сім'я як мала соціальна група відчуває на собі серйозний тиск із боку всіх значних соціальних інститутів. Даний процес супроводжується численними негативними явищами: зростанням розлучень, низькою соціальною відповідальністю подружжя, високим рівнем індивідуалізації в сімейних відносинах, соціальним сирітством тощо, що послаблюють сімейно-шлюбні узи. Водночас вона носить характер природної еволюції традиційної сім'ї в сучасну, що виробляє у процесі трансформації нові (партнерські, рівноправні) зв'язки та відносини.

Таким чином, у контексті першого конкретно-наукового підходу до розгляду поняття «сім'я» вона є інструментом, який здатний:

- забезпечити якісну взаємодію особи (тобто кожного члена сім'ї) із суспільством;
- інтегрувати та визначити пріоритети та потреби в житті кожного члена сім'ї та її загалом як малої групи, включеної до суспільної та міжособистісної взаємодії.

У другому конкретно-науковому підході сім'я визначається як інститут виховання. Так, американський психолог В. Сатир [8, с. 94] стверджує, що існує два типи сімей як систем: відкрита та закрита сімейна система. У своїх дослідженнях автор визначає ці системи як взаємодію членів, спрямовану на виникнення у них особистісних змін, особистісного зростання членів сім'ї. Розглядаючи сім'ю як відкриту систему, автор виділяє низку її особливостей:

- наявність інформаційних каналів зв'язку із зовнішнім світом;
- наявність каналів взаємодії між членами сім'ї.

Ці особливості дозволяють сім'ї бути динамічною і перебудовуватися відповідно до процесів, що відбуваються всередині або впливають на неї ззовні. Закрита сімейна система – це сім'я, ізольована від зовнішніх впливів, у якій жорстко зафіксовані сімейні ролі та суворо визначені способи реагування на внутрішні та зовнішні зміни.

В рамках психологічного підходу до розуміння феномену сім'ї вона розглядається як простір спільної життєдіяльності, всередині якого задовольняються специфічні потреби людей, пов'язаних кровними та спорідненими зв'язками [32, с. 84]. Цей простір є досить складно влаштованою структурою та будується на різноманітних елементах (ролях, позиціях) і системі взаємовідносин між її членами. Дана система функціонує згідно до законів живого організму, тому володіє закономірною динамікою та проходить у своєму розвитку цілий ряд фаз та етапів.

Подружні стосунки неоднорідні і мають у своїй структурі такі аспекти:

- рольові відносини;
- ціннісні відносини;

— емоційні відносини;

— оцінні відносини.

Специфічна роль людини – це роль, яку вона виконує у сім'ї. Сімейна роль – одна із видів соціальних ролей людини у суспільстві. Сімейні ролі визначаються місцем та функціями індивіда в сімейній групі та поділяються насамперед на подружні (дружина, чоловік), батьківські (мати, батько), дитячі (син, дочка, брат, сестра, старший, молодший).

На основі поєднання сімейних ролей здійснюється побудова ролевих відносини у сім'ї. Ролеві відносини у сім'ї – це відносини між членами сім'ї, які визначаються характером та змістом сімейних ролей чи типом взаємодії членів сім'ї у виконанні ними сімейних ролей [13, с. 54]. Як наслідок – виділяються два різновиди ролевих відносин у сім'ї: ролева згода та ролевий конфлікт.

Ціннісні відносини будуються з урахуванням цінностей, значимих для подружжя. Цінності є загальними, стабільними характеристиками людей. Цінності дорослої людини складно зазнають змін, тому конфлікт цінностей – один із найскладніших у сімейному житті. Цінності формують систему вчинків, життєвих орієнтирів, способів дії людини у житті. Якщо цінності, значимі одній людині, та володіють меншою значимістю для іншої, то це відбивається на укладі сім'ї.

1.2. Феномен полігамних відносин.

У європоцентристському дискурсі полігамію, або багатоженство, прийнято пов'язувати з ісламською релігією та бачити в ній доказ гендерної дискримінації мусульманських жінок. Між тим соціальне явище існувало з найдавніших часів і сьогодні різною мірою поширене в багатьох неісламських культур. У світовому масштабі моногамія не відноситься до найпоширеніших форм шлюбу. На сьогодні наявні безліч культур, котрі в яких присутня полігамія, за якої індивід може перебувати у шлюбі з двома і більше подружжям одночасно. Багато африканських народів, навіть прийнявши християнство, практикують багатоженство, яке зберегло у тій культурі статус легітимної норми.

Полігамія – санкціонована соціумом можливість чоловіка та жінки мати декілька шлюбних партнерів одночасно [2]. Полігамія виступає у двох формах полігамії (чоловік перебуває одночасно у стосунках з декількома жінками) та поліандрія (жінка перебуває одночасно у стосунках з декількома чоловіками). При цьому полігамія не завжди передбачає офіційної реєстрації шлюбу. Так, в країнах де не має місця полігамним шлюбом все ж таки наявне явище полігамії. А саме перебування у стосунках з декількома партнерами. Це можуть бути пари де партнер перебуває у стосунках з різними партнерами, або пари, де кожен партнер має ще декілька партнерів та мають стосунки в межах однієї групи. Ми пропонуємо наступну класифікацію полігамних стосунків:

- За тривалістю (тривалі/ нетривалі);
- За сексуальними відносинами (наявність сексуальних стосунків /відсутність сексуальних стосунків (платонічні стосунки)).

Коріння полігамії сягає древньої форми шлюбно-сімейних спілок, у велику патріархальну сім'ю [10, с. 73]. До появи ісламу як релігійної світоглядної системи практика багатоженства вже існувала у різних культурах та регіонах світу, зокрема у семітських народів Близького Сходу.

Сьогодні науковці (Федоренко Р. П. [34], Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. [24]) виділяють різні причини появи інституту полігамії. Причини появи інституту полігамії представлено на рисунку 1.1.

Рисунок 1.1. Причини появи інституту полігамії.

Однією із причин появи інституту полігамії пов'язано із соціальними проблемами, зумовленими конкретною історичною ситуацією. Йдеться про часті династичні війни, війни за міста і торгові центри, внаслідок яких кількість чоловічого населення різко скорочувалася. У зв'язку з цим першорядним вважалось питання щодо соціальної та матеріальної захищеності жінок, про офіційну легалізацію полігамії, яка виступає як єдина можливість забезпечення абсолютної більшості жінок моральним правом мати сім'ю та дітей.

Іншою причиною появи інституту багатоженства виступала нездатність жінки мати дітей або відсутність у сім'ї дітей чоловічої статі. У науковій літературі цей аспект трактується не лише як бажанням людей продовжити рід, а й збереженням у громаді сімейної власності. Відповідно до

традицій, майно, що належить певному роду, передавалися як спадок з покоління в покоління майбутнім нащадкам даного роду. При цьому основним спадкоємцем сімейної власності, як правило, була молодша дитина чоловічої статі, яка й ставала спадкоємцем усього майна.

Наступна причина поширення полігамних стосунків криється у зміцненні моральних цінностей та збереженні цнотливості обох статей. Він може бути визначений як благодійний, моральний та охоронний устрій. На думку окремих авторів (О. Цільмакі [28], Т. Кириченко [11]) моральна межа з цього питання має бути проведена не між моногамією та полігамією, а між обумовленістю та вседозволеністю. Інакше кажучи, за відсутності моральних меж полігамія як, і моногамія можуть негативно позначитися на розвитку морального образу суспільства загалом. Обмежена полігамія є альтернативою розпаду шлюбу та видимості дотримання справедливих норм моралі.

Варто зазначити, що у культурах, де полігамія є узаконеною, вона оцінюється як фактор зростання дистресу у дружин та зниження їх подружньої задоволеності. В сучасному суспільстві де панівною формою сім'ї є традиційна моногамна сім'я, вступ у полігамні стосунки досить часто призводить до анологічних проблем, що призводить до порушення стабільності сім'ї та розлучення.

Партнер, який отримав травму, на оснві зради, відчуває переживання досвіду «насильницької» сепарації від партнера, що, призводить до запуску механізмів аутоагресивної поведінки (вживають психоактивні речовини, відмічаються суїцидальні випадки), а також вираженою агресивно-оборонної поведінки, що проявляється на двох рівнях: 1) вербальний (висловлення образ, приниження); 2) невербальний (завдання матеріальної шкоди) на фізичному рівні.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники на протязі тривалого часу праювали над встановленням причин подружніх зрад, тобто наявності полігамних стосунків. Так, Геодякан В. А. у 1965 році висунув еволюційну теорію статі [1, с. 84]. Згідно його теорії у жіночої статі відмічається пасивність

та обережність, традиційність у поглядах сім'ї, що визначається особливостями консервативної місії, яка покладена на всю жіночу стать. Жіноча стать характеризується місією щодо у передаванні інформації геному з покоління в покоління. Тоді як велика активність та мобільність чоловічої статі, яка схильна до полігамії, характеризується високою агресивністю та допитливістю, активною пошуковою та ризикованою поведінкою – на основі цих якостей, чоловіча стать реагує на зміни у навколишньому середовищі. Зазначимо, що вже у підлітковому віці досить чітко виявляються традиціоналістські настанови щодо «чоловічої» (полігамної) та «жіночої» (моногамної) поведінки у сфері сексуальних відносин.

1.3. Характеристики толерантності/інтолерантності у міжособистісному спілкуванні.

Толерантність є необхідною характеристикою сучасної особистості, оскільки дозволяє людині бути відкритою до ідей та цінностей інших, при цьому дотримуватися моральних норм, регулювати взаємодію і поведінку в багатонаціональному суспільстві, успішно долати негативні прояви, стереотипи, упередження [5, с. 361]. У значеннях слова «толерантність» люди висловили своє ставлення до дій, які сприяють різного роду людським контактам, допомагають досягти певних цілей. Існуюче у багатьох європейських мовах слово «толерантність», від латинського мегапйа – «терпіння», пов'язується із терпимістю, поблажливістю до будь-кого, означає готовність надати іншій людині свободу думки та дії.

У сучасній психологічній науці існують різні підходи до розуміння сутності толерантності: психофізіологічний (Ф.Ю. Василюк, Є.Ю. Клепцова), інтеракційний (О.Г. Асмолов, І.Б. Гріншпун, В.В. Бойко), диверсифікаційний (Г.У. Солдатова), особистісний (Т. Адорно), екзистенційно-гуманістичний (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Г. Олпорт), соціально-психологічний (В. Москаленко), ситуаційний (М. Уолцер). Ці підходи охоплюють широкий спектр проявів і концепцій толерантності: нечутливість до несприятливих впливів; готовність сприймати інших такими, якими вони є, та взаємодіяти з ними на основі згоди й рівності, визнання багатомірності та різноманітності людської культури; вільний і відповідальний вибір людиною толерантного буттєвого ставлення до життя; особистісні толерантні цінності, установки й смисли; терпимість до різних думок, неупередженість в оцінці людей і подій; здатність протистояти різного роду життєвим труднощам без втрати психологічної адаптації [31, с. 88].

Розвинена суспільна свідомість оформляє в уявленні про толерантність моральну якість, що характеризує прийняття одним індивідом або суспільством інтересів, переконань, вірувань, звичок інших людей чи

спільнот. Толерантність виявляється у людському прагненні досягти взаємного розуміння та узгодження найрізноманітніших мотивів [30, с. 12], установок, орієнтації, не вдаючись до насильства, придушення людської гідності, а використовуючи гуманітарні можливості: діалог, роз'яснення, співробітництво.

Отже, «толерантність» – це особистісна характеристика і система установок та цінностей особистості. Толерантність як система установок і цінностей особистості – це психологічна стійкість особистості до розбіжностей (культурним, етнічним, релігійним, соціальним, світоглядним тощо) у багатоликому та мінливому соціальному оточенні. У цьому сенсі толерантність є особливим проявом людського духу, його моральна сила. Толерантність не є пасивним, неприродним підкоренням думці, поглядам оточуючих людей; не є покірним терпінням, а активною моральною позицією та психологічною готовністю до терпимості з метою створення ситуації взаєморозуміння у взаємодії між людьми.

У психологічній літературі, однак, існують спроби розвести поняття «толерантності» та «терпимості». Так, Л. Д. Король вважає, що толерантність актуалізується у ситуаціях розбіжності поглядів думок, оцінок, вірувань [36, с. 155], поведінки людей тощо і проявляється у зниженій сензитивності до об'єкта [17, с. 18] за рахунок задіяння механізмів терпіння (витримка, самовладання, самоконтроль).

Межі прояву толерантності поширюються від зарозумілості, стриманості, терпіння [14, с. 68]. Терпимість актуалізується в ситуаціях розбіжності поглядів думок, оцінок, вірувань, поведінки людей тощо і проявляється у підвищеній сензитивності до об'єкта за рахунок задіяння механізмів прийняття (розуміння, емпатія, асертивність) та терпіння (витримка, самовладання, самоконтроль). Кордони прояву терпимості – від поблажливості, співробітництва (як узгодження думок, дій, взаємоочікувань тощо) до поступливості. Зазначимо, що однією з характеристик терпимості є

асертивність (acceptance) – прийняття; що у своє чергу є характеристикою толерантності, а не терпіння.

Підбиваючи підсумки етимолого-сміслового аналізу понять «толерантності» і «терпіння», нам хотілося б відзначити, що термін «толерантність» має більш розширене значення порівняно з терміном «терпіння». У цьому ми можемо припустити, що толерантність за відсутності підстав негативної реакції (природна толерантність) є ніщо інше, як «прийняття»; толерантність, незважаючи на наявність підстав для неї (проблемна толерантність) – терпіння. Якщо розглядати толерантність як прийняття відмінних від власних думок, способу життя, характеру поведінки та інших особливостей інших людей, то, на наш погляд, в основі такого ставлення до людини лежать відносини «Я – Ти». Це означає, що одна людина відноситься до іншої людини як рівної до себе. Людина визнає в іншій людині таку ж особистість, якою вона є сама, намагається зрозуміти внутрішній світ іншого, не нав'язуючи йому своїх думок і суджень.

Слід зазначити, що, досліджуючи самоактуалізацію особистості, А. Маслоу вивів риси оптимально функціонуючої особи, які багато в чому збігаються з рисами толерантної особи, виведеними Г. Оллпорт. Так, важливими рисами оптимально функціонуючої особистості А. Маслоу [9, с. 11] визнає об'єктивне сприйняття дійсності, що виражається в точному відділенні знання від незнання, здатність відрізнити конкретні факти від думки щодо цих фактів, суттєві явища – від видимостей, а також реалізується у прийнятті себе, інших, світу такими, як вони є.

У свою чергу, Г.Оллпорт [7] зазначає, що характерною рисою толерантної особистості є знання самого себе, визнання своїх переваг та недоліків. Знаючи про свої переваги, толерантні люди добре усвідомлюють свої недоліки, що зумовлює високий потенціал для саморозвитку, тому що вони менш задоволені собою, ніж інтолерантні люди. Толерантні особистості зазвичай почуваються у безпеці, де вони прагнуть захищатися з інших людей і груп, тобто вони відкриті навколишньому світу. Відкритість оптимально

функціонуючих особистостей проявляється у дружелюбності до будь-якої гідної людини поза залежністю від статусу та інших формальних характеристик.

Об'єднує толерантну особистість Г.Оллпорта і оптимально функціонуючу особистість А. Маслоу здатність до емпатії: і ті та інші здатні до соціальної чутливості [35, с. 85], уміння давати вірні судження про інших людей, здатні до глибоких уподобань, часто до небагатьох людей, за відсутності постійної безумовної ворожості до будь-кого. Водночас Г.Оллпорт зазначає, що толерантна особистість більше орієнтована на себе у роботі, творчому процесі, теоретичних роздумах. У проблемних ситуаціях схильна звинувачувати себе, а не оточуючих, прагне особистої незалежності більше ніж до належності зовнішнім інститутам і авторитетам, оскільки їм не треба за кимось ховатися. Така орієнтація на себе спостерігається і в оптимально функціонуючих особистостей: вони здатні переносити самотність і відчують потребу в відокремленні, що підтверджує їх відносну незалежність від фізичного та соціального середовища. Це зіставлення дозволяє зробити висновок, що толерантну особистість як суб'єкт соціальних відносин можна віднести до оптимально функціонуючих особистостей, самостійних, відповідальних, здатних відстояти свою позицію, що водночас визнає право іншого на свою думку, що співпрацює з іншими в дусі партнерства.

Толерантність або інтолерантність як властивості індивіда залежать принаймні від двох факторів: здатність до гальмування (стримування) несприятливих реакцій та вміння справедливо оцінити значущість тієї чи іншої проблеми. Іноді переоцінка ситуації, розумове переведення в інший контекст, в іншу площину усуває підстави для негативних емоцій. Люди з гнучким мисленням зазвичай є толерантними.

До основних форм прояву інтолерантності вітчизняні та зарубіжні дослідники (В. М. Павленко, М. М. Мельничук, О. С. Матієнко, С. Б. Кузікова) відносять упередження, забобони, негативні стереотипи, насильство у вчинках та мовленні (залякування, загрози, образи, глузування, прізвиська),

дискримінацію, самоізоляцію від суспільства, ксенофобію. Інтollerантність часто має приховану, неявну форму, не виражену у вербально висловлювану позицію. Вчені вважають, що причини цього криються в психіці людини, яка схильна віддавати перевагу власній думці, що протистоїть поглядам інших. Відповідно до інстинкту самозбереження, захисту свого потомства відбувається розподіл оточуючих людей на «своїх» та «чужих». Людина лояльна до своїх близьких і підозріла до сторонніх; це цілком природно та необхідно для виживання.

Міжособистісна комунікативна толерантність – особливий спосіб побудови взаємодії, спілкування [12]. Дане поняття тлумачиться, з одного боку, як невід’ємна характеристика, показник професіоналізму і зрілості, з іншого як образ, що конструюється в процесі навчання, ідеальна модель. Прояви комунікативної толерантності зумовлені тим, що індивід не сприймає відмінностей між собою та іншими або не відчуває негативних переживань із цього приводу.

В якості меж толерантності та факторів, що впливають на них, відзначають:

1) образи («Коли мене ображають я можу зірватись і вже все одно хто переді мною»), при цьому інтолерантна поведінка породжує інтолерантну поведінку у відповідь;

2) тривалість дії подразника. («От ми в поїзді їхали, і там була матуся з дитиною. Ця дитина кричала постійно... Мало того, там ще дитина з кінця вагона прийшла, і вони разом кричати почали. Кілька годин вони просто кричали, і ось тут ми втручалися »);

3) серйозне фізичне насильство (заподіяння серйозної шкоди здоров’ю аж до смерті), яке відразу перетворює людей або ситуації на неприйнятні. Варто відзначити, що насильство можуть вважати допустимим у разі, якщо воно дозволить запобігти більшому насильству. Якщо серйозне фізичне насильство засуджували всі, то його інші вважають цілком допустимим;

4) можливість чи неможливість контролювати («Нормально ставлюся до того, що людина не може контролювати: там, колір шкіри і таке»);

5) ступінь близькості до людини. («У нас є певне коло, до якого ми толерантні»).

Підвищення рівня толерантності пов'язане, по-перше, зі здатністю долати негативні враження від спілкування з партнером і, по-друге, з умінням усувати обставини, що їх викликають (динаміка психологічного процесу показує, що періоди терпимості змінюються моментами подразнення) [33, с. 17]. Чим менше неприйнятних відмінностей знаходить людина між собою та партнером, тим вищий рівень комунікативної толерантності.

Інтолерантність впливає з переконання індивіда в тому, що його власна система поглядів і спосіб життя стоять вище за всіх інших. Комунікативна інтолерантність – це відстоювання своєї точки зору, негативна оцінка чужої думки, вирішення проблем із позиції владних відносин. Інтолерантність пов'язана з суб'єктивною оцінкою того, що відбувається, з роздратуванням, з неприйняттям особливостей інших. Вона свідчить про негнучкість розуму і перешкоджає гідному виходу із скрутних положень, що, у свою чергу, створює особистісний дискомфорт у спілкуванні.

В якості об'єктів інтолерантності можуть виступати: раса, національність, колір шкіри, інваліди, люди похилого віку, діти, сексуальні меншини, люди з проблемами зі здоров'ям, люди з психічними відхиленнями, дивні люди, релігійні групи, політичні погляди, провідний дивний спосіб життя люди, гопники, «мракобіси», що порушують закони, терористи, ідеологія, вчинки, поведінка, зовнішність, погляди, заперечення наукових фактів.

1.4. Психологічні особливості ревнощів як феномену подружнього життя.

Потреби партнерів у відчутті власної цінності у відносинах, а також потреба у надійному та сталому зв'язку з партнером характерні для близьких відносин. Недостатня задоволеність цих потреб обумовлює виникнення ревнощів – сукупності фізіологічних та емоційних реакцій людини на уявну чи дійсно наявну небезпеку її статусу в близьких (романтичних) відносинах, на можливу зраду партнера, на загрозу втрати значущих відносин.

Існує безліч підходів до розуміння ревнощів, причин її виникнення, функціонального призначення. У контексті еволюційної психології ревнощі, як і багато інших психічних явищ, розглядається як адаптивний механізм, що виник у ході природного відбору, а її функціональне призначення – сприяти виживанню та продовженню роду. Еволюційно-психологічний підхід вносить ще один ключовий момент у розумінні ревнощів, а саме гендерне диференціювання причин, що викликають ревнощі, та її проявів.

Перша робота в галузі еволюційної психології, що торкається проблеми гендерних відмінностей ревнощів належить американському антропологу Д. Саймонсу, в якій він стверджує [19, с. 83], що сила почуття ревнощів у жінки варіюється в залежності від ступеня загрози, яку вона відчуває у зраді чоловіка, тоді як почуття ревнощів у чоловіка практично незмінні: зрада жінки майже завжди сприймається ним як загроза. Звідси стають очевидні гендерні відмінності у проявах ревнощів: чоловіки та жінки однаково стикаються з загрозою втрати свого партнера та його відходу до суперника.

Еволюційно-психологічний підхід до ревнощів передбачає, що зусилля, спрямоване на утримання партнера, змінюється залежно від того, наскільки значущим є партнер для індивіда і наскільки привабливий він для потенційних суперників. Оскільки чоловіки цінують молодість та зовнішню привабливість, які пов'язуються з фертильністю жінки, зусилля, спрямовані на утримання партнера, найчастіше визначаються її віком та привабливістю.

Чоловіки, які одружені з жінками, вік яких значно нижчий, ніж їх власний, набагато частіше захищають своїх дружин від інших чоловіків, намагаються постійно тримати їх під контролем, припиняють флірт та інші прояви невірності, демонструють владу над дружиною вербальними та невербальними способам, зовнішніми атрибутами, напр. ювелірними прикрасами), загрожують суперникам і застосовують до них силу, порівняно з тими чоловіками, дружини яких старші за них. Аналогічно чоловіки, дружини яких відрізняються привабливістю, проявляють більше пильності та уваги, вербально та невербально показуючи свою владу, а також частіше поведуться агресивно по відношенню до суперників.

Величина зусиль, які спрямовують на утримання партнера жінки, найчастіше зумовлено амбітністю та рівнем матеріального достатку чоловіка [18, с. 32]. Жінки, які одружилися з амбітними і цілеспрямованими чоловіками, більш схильні з'ясовувати стосунки з чоловіком, якщо він фліртує з іншою жінкою або іншим чином виявляє невірність, проводити емоційні маніпуляції (наприклад, викликати у партнера почуття провини), публічно показувати, що їхній партнер зайнятий. Дружини чоловіків з вищим заробітком також виявляють підвищену пильність та увагу.

Пояснення ревнощів соціально-психологічними факторами має давню історію: у класичному психоаналізі З. Фрейда ревнощі характеризуються Едіповим комплексом, з тих відносин, що складаються в ранньому дитинстві між дитиною та батьками, а також між дітьми (братами, сестрами). На основі аналітичної роботи з пацієнтами З. Фрейд вважав, що ревнощі є джерелом ненависті, як у дітей, так і у дорослих. Психоаналітичне розуміння Едіпового комплексу призводило до визнання того, що за своїм характером глибинне почуття ревнощів є руйнівним, деструктивним, що сприяє виникненню ненависті.

Заперечуючи думку З. Фрейда, психоаналітик К. Хорні розрізняла ревнощі здорової людини і невротичні ревнощі [29, с. 26]. Перші можуть бути адекватною реакцією на небезпеку втрати партнера. Невротичні ж ревнощі

зумовлені постійним страхом втратити володіння даною людиною або її любов'ю. Такий тип ревнощів, згідно з автором, може проявлятися з боку батьків до своїх дітей, з боку дітей до батьків, між подружжям та у любовних стосунках. К. Хорні також описала фактори, що супроводжують той чи інший тип ревнощів: нормальні ревнощі супроводжуються прагненнями людини випередити суперника і здобути перемогу в боротьбі з ним за об'єкт кохання. Патологічні ревнощі породжують такі несвідомі бажання, які можуть викликати до життя думки про усунення не тільки суперника, а й об'єкт кохання.

Психологічне розуміння ревнощів дає зарубіжний психолог К. Ізард. Автор, вивчаючи теорію емоцій, писав, що ревнощі пробуджують такі фундаментальні емоції, як страх і гнів [27, с. 138]. У свою чергу, можливість втратити любов породжує в людини страх. Кохання, як підкреслював автор, означає почуття захищеності та безпеки. Емоція гніву, також представлена у феномені ревнощів, виникає тоді, коли людина відчуває, що всі її спроби повернути увагу значущого об'єкта, любов, почуття безпеки, безплідні.

Дослідники робили неодноразові спроби виявити, чи змінюються ревнощі з віком. Існує думка, що ревнощі характерні передусім для людей молодого віку. В одному з лонгітюдних досліджень виявлено, що двадцятирічні подружжя проявляли великі ревнощі один до одного, які значно зменшувалися з кожним наступним десятиліттям спільного життя [21, с. 48]. Підставою для зменшення ревнощів із віком служить поступова втрата сексуальності. Це справедливо для випадків, коли ревнощі спричинені сексуальним суперництвом. Згідно з даними, отриманими в багатьох дослідженнях, високий відсоток ревнощів зберігається у віці до тридцяти років. Існують вагомі підстави говорити про взаємозв'язок між процесом старіння і публічним проявом ревнощів [20, с. 149].

Серед дослідників прийнято поділяти ревнощі за векторами їх спрямованості – на себе (пасивні, страждальні) і від себе (активні, войовничі) [3, с. 52]. Важливою підставою для класифікації ревнощів виступає і сам

критерій норми, згідно з яким ревності визначаються як нормальні (відрізняються адекватністю оцінки ситуації, зрозумілі багатьом людям, нерідко контрольовані) або патологічні (будь-яка крайність, надмірність у прояву чуттєвої природи людини) [22, с. 315]. При патологічній формі досить буває незначного приводу для підозр. Якщо ревності близькі до патології, партнеру все одно, до чого ревнувати: до минулого, сьогодення або майбутнього. Об'єктом його ревностей може бути старий чоловік або підліток. Причому такий ревнивець може придумати безліч неіснуючих доказів зради, і сам повірить у них. У його свідомості підозри перетворюються в реальні факти, тому перед такою ревнивою людиною даремно виправдуватися. Патологічні ревності властиві людям особливого складу характеру: підозрілим, недовірливим, схильним усюди бачити обман і підступ [25, с. 234].

На думку А. Волкової, посиленню реакції ревностей сприяють: інертні психічні процеси, які ускладнюють усвідомлення, реагування й дії в певній ситуації; ідеалістичний настрій, при якому людина не допускає жодних компромісів у любовному житті; виражене власницьке ставлення до речей та осіб; завищена чи занижена самооцінка – при завищеній самооцінці спостерігається деспотичний варіант переживання ревностей, при заниженій – людина гостро переживає власну неповноцінність; самотність, бідність міжособистісних зв'язків; сильна залежність від партнера [6, с. 99].

Варто зазначити, що ревності торкаються фізіологічних та емоційних реакцій і є причиною багатьох психосоматичних розладів. Головний біль, розбитість, безсоння, виразка шлунка, серцеві хвороби, гіпертонія, розлади травлення, а також невроз та депресія, зниження сексуальності, відчуження від людей, у тому числі й найближчих. Ревності – не просто психічний стан, який негативно впливає на людину: ревності народжують агресію, егоїстичні нахили, коли людина прагне володіти та маніпулювати іншою людиною як річчю, власністю, претендує не тільки на спільне проживання, але й на володіння тілом, розумом, душею, думками обранця, що в корені є неможливою, абсолютно шаленою нав'язливою ідеєю. Більшість ревнівців

прагнуть володіти не тільки людиною (фізично), але намагаються лізти в душу. Це крайня форма ревнощів, яка є вже психічним розладом, тому що ревнива людина не може їсти, спати, трудитися, а думає тільки про об'єкт свого кохання, пред'являючи до нього масу претензій, обмежень, з головою занурюючись у цей вир.

Ревнощі породжують страх бути обдуреним і залишитися одному, страх зради тощо [26, с. 44]. У більшості ж людей ревнощі присутні, але, оскільки пов'язані вони з чимось неприємним, вони відганяють подібні думки, відволікаються на справах, намагаються відкинути всі сумніви з цього приводу. Ревниві люди часто втрачають контроль над собою, над своїми емоціями та поведінкою.

Фізіологічний механізм ревнощів – реакція збудження на «дефіцит», активація всього організму не з появою життєво важливого стимулу, як і буває під час закоханості, а, навпаки, за його зникненні і є страхом майбутньої втрати життєво важливого об'єкта. Ревність для людини є сигналом про те, що щось десь змінюється: або в партнері, або у відносинах з ним, або в самому собі, тобто почуття ревнощів дозволяє людині помітити те, чого вона ще не розуміє чи не усвідомлює. Найчастіше у витоках почуття ревнощів лежить страх бути знехтуваними, і трансформація почуття ревнощів стає можливою при підвищенні власної самооцінки, проясненні складних моментів у близьких відносинах, побудові довірчих і відкритих відносин з близьким партнером, а іноді і при прийнятті людиною відповідальності за свій вибір.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Сьогодні відбувається закономірна трансформація традиційної сім'ї у сучасну під впливом соціально-економічної та культурної модернізації. Трактуювання поняття «сім'я» представлені двома конкретно-науковими підходами для її тлумачення. У межах першого підходу сім'я визначається як мала група (соціальний інститут), що характеризується певною системою взаємовідносин. У рамках другого підходу сім'я розглядається як інститут виховання.

Полігамія – санкціонована соціумом можливість чоловіка та жінки мати декілька шлюбних партнерів одночасно. Полігамія виступає у двох формах полігінії (чоловік перебуває одночасно у стосунках з декількома жінками) та поліандрія (жінка перебуває одночасно у стосунках з декількома чоловіками). При цьому полігамія не завжди передбачає офіційної реєстрації шлюбу.

Толерантність або інтолерантність як властивості індивіда залежать принаймні від двох факторів: здатність до гальмування (стримування) несприятливих реакцій та вміння справедливо оцінити значущість тієї чи іншої проблеми. Інтолерантність випливає з переконання індивіда в тому, що його власна система поглядів і спосіб життя стоять вище за всіх інших. До основних форм прояву інтолерантності вітчизняні та зарубіжні дослідники (В. М. Павленко, М. М. Мельничук, О. С. Матієнко, С. Б. Кузікова) відносять упередження, забобони, негативні стереотипи, насильство у вчинках та мовленні (залякування, загрози, образи, глузування, прізвиська), дискримінацію, самоізоляцію від суспільства, ксенофобію.

Ревнощі – не просто психічний стан, який негативно впливає на людину: ревнощі народжують агресію, егоїстичні нахили, коли людина прагне володіти та маніпулювати іншою людиною як річчю, власністю, претендує не тільки на спільне проживання, але й на володіння тілом, розумом, душею, думками обранця, що в корені є неможливою, абсолютно шаленою нав'язливою ідеєю.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ПОЛІГАМНИХ СТОСУНКАХ

2.1. Організація та методика дослідження.

Дана дослідницька робота базується на пробному дослідженні поняття толерантності у полігамних стосунках. Методологія дослідження передбачає опису алгоритму дослідження толерантності у полігамних стосунках на основі матеріалів проведеного анкетування сімейних пар.

Вид дослідження: пробне.

Мета дослідження: виявлення особливостей толерантності у полігамних стосунках.

Гіпотеза дослідження: психологічні особливості толерантності у полігамних стосунках характеризуються низькими показниками та наявністю ревнощів, що в деяких випадках призводить до агресії стосовно партнера. Ревнощі партнера емоційно впливають на об'єктивну толерантну позицію до партнера.

Мета і гіпотеза обумовили постановку **наступних завдань**:

1. застосування наукових концепції зарубіжних та вітчизняних дослідників, як база для власного дослідження;
2. провести підбір методів, які найбільш прийнятні у відповідності до гіпотези;
3. виявити структурні компоненти сімейної взаємодії, їх рівень за допомогою спеціалізованих методик, а також їх співвідношення за віковим показником;
4. зробити аналіз результатів проведеного дослідження.

У дослідженні особливостей особливості толерантності у полігамних стосунках брали участь подружні пари. Обсяг вибірки становив 40 подружніх пар. Всі подружні пари, що взяли участь у дослідженні були розподілені за віковим показником:

— віком від 20 до 30 років;

— віком від 30 до 45 років;

— віком від 45 до 60 років.

Для збору та аналізу матеріалу ми використовували наступні методи та методики: експрес-опитувальник «Індекс толерантності», анкета «Комунікативні бар'єри в організації», анкета «Чи ревниві ви?».

2.2. Результати дослідження особливостей толерантності у полігамних стосунках.

На першому етапі дослідження нами було проведено аналіз індексу толерантності на основі експрес-опитувальника «Індекс толерантності». Результати дослідження індексу толерантності на основі експрес-опитувальника «Індекс толерантності» у жінок, чоловіки яких перебувають у полігамних стосунках представлено на рисунку 2.1.:

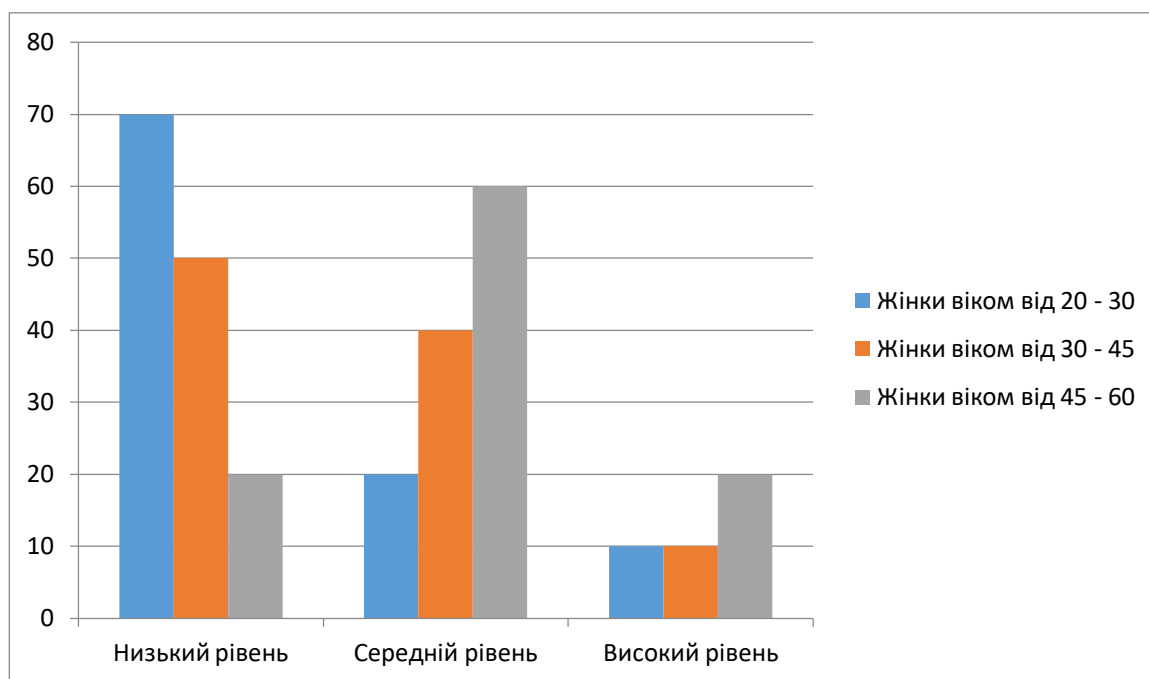

Рисунок 2.1. Результати дослідження індексу толерантності на основі експрес-опитувальника «Індекс толерантності» у жінок.

Отже згідно даних рисунку 2.1. ми спостерігаємо, що у віці від 20 до 30 років жінки проявляють до партнера, котрий перебуває у полігамних стосунках з іншою партнеркою досить високий відсоток низького рівня толерантності, а саме 70%. Дане явище пояснюється тим, що саме у даному віковому періоді досить високий рівень сексуальності. Середній рівень демонструє 20% жінок, а низький рівень – 10%.

Жінки у віці від 30 до 45 років демонструють також переважно низький рівень толерантності до партнера, котрий перебуває у полігамних стосунках з іншою партнеркою, а саме 50%. Проте на відміну від категорії жінок у віці від 20 до 30 років, жінки у віці від 30 до 45 років демонструють значно нижчий

відсоток низького рівня толерантності до партнера котрий перебуває у полігамних стосунках з іншою партнеркою. Дане явище пояснюється тим, що з віком знижуються рівень сексуальності та знижується рівень ревнощів. Середній рівень демонструє 40% жінок, анизький рівень – 10%.

Жінки у віці від 45 до 60 років демонструють також переважно середній рівень рівень толерантності до партнера, котрий перебуває у полігамних стосунках з іншою партнеркою, а саме 60%. Низький рівень та високий рівень демонструє по 20% жінок. Результати дослідження індексу толерантності на основі експрес-опитувальника «Індекс толерантності» у жінок, які перебувають у полігамних стосунках представлено на рисунку 2.2.:

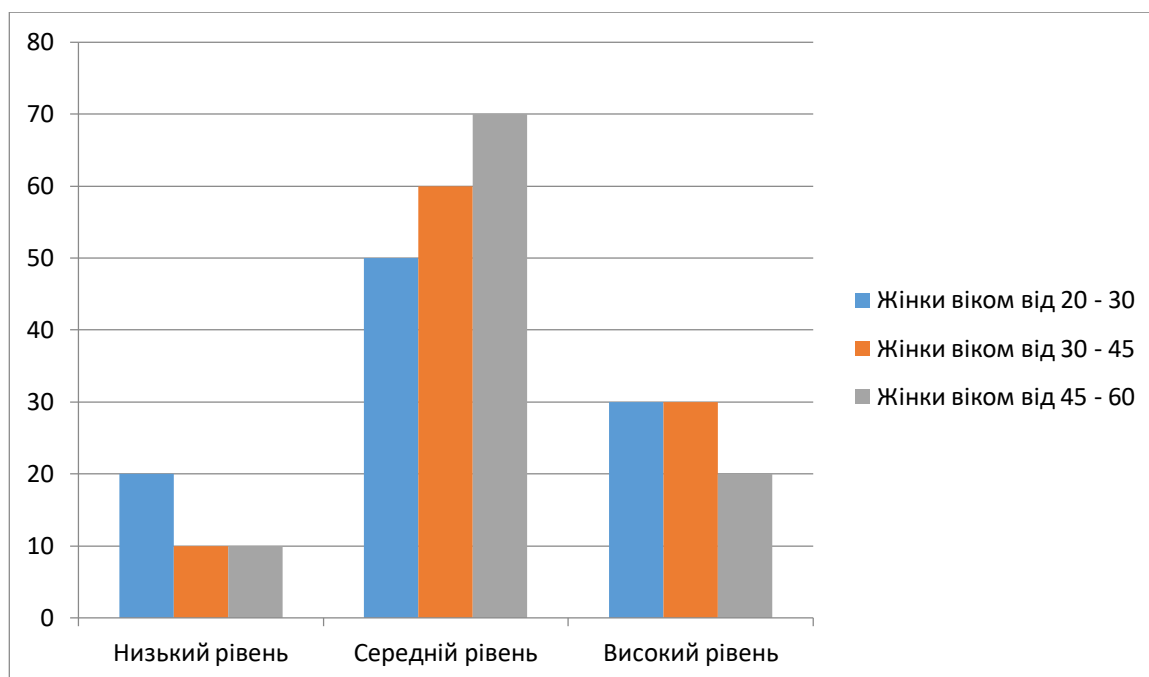

Рисунок 2.2. Результати дослідження індексу толерантності на основі експрес-опитувальника «Індекс толерантності» у жінок.

Отже згідно даних рисунку 2.2. ми спостерігаємо, що у віці від 20 до 30 років жінки проявляють до партнера, котрий не перебуває у полігамних стосунках з іншою партнеркою досить низький відсоток низького рівня толерантності, а саме 20%. Жінки пояснюють свою толерантність до парнерів тим, що вони поважають їх позицію щодо ведення ними моногамних

стосунків, проте переходити до моногамних стосунків вони поки що неготові . Середній рівень демонструє 50% жінок, а низький рівень – 30%.

Жінки у віці від 30 до 45 років демонструють також переважно середній рівень толерантності до партнера, котрий перебуває у полігамних стосунках з іншою партнеркою, а саме 60%. Високий рівень демонструє 30% жінок, а низький рівень – 10%.

Жінки у віці від 45 до 60 років демонструють також переважно середній рівень рівень толерантності до партнера, котрий не перебуває у полігамних стосунках з іншою партнеркою, а саме 70%. Низький рівень демонструє 10% жінок, високий рівень демонструє по 20% жінок. Результати дослідження індексу толерантності на основі експрес-опитувальника «Індекс толерантності» у чоловіків представлено на рисунку 2.3.:

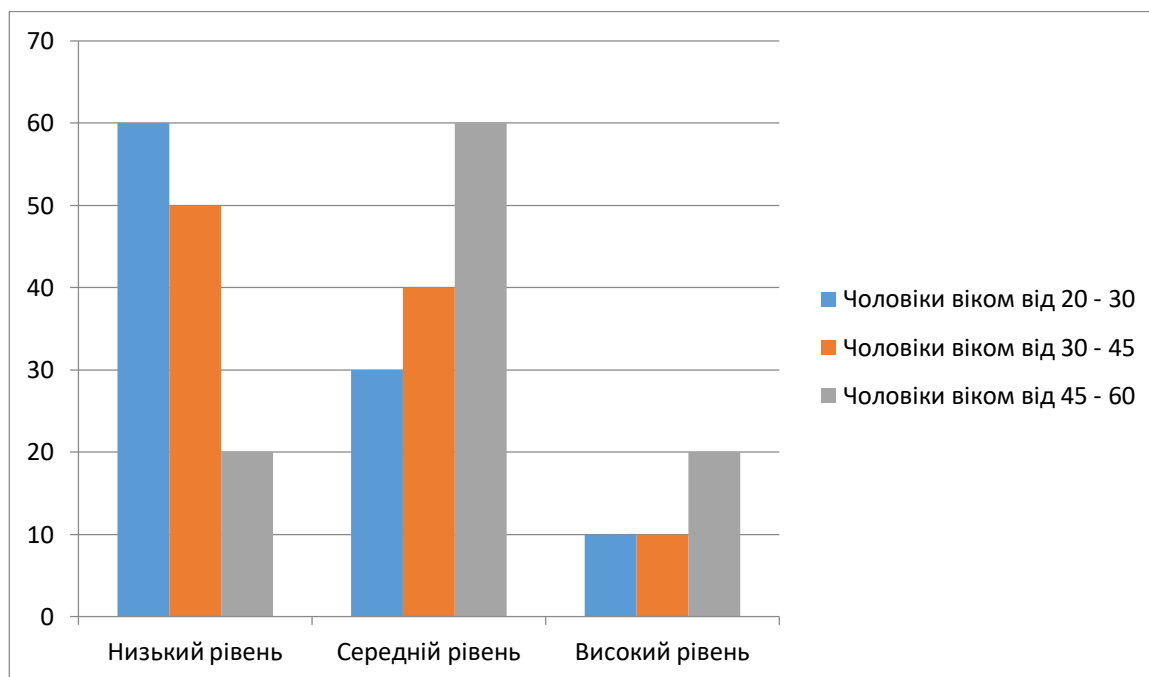

Рисунок 2.3. Результати дослідження індексу толерантності на основі експрес-опитувальника «Індекс толерантності» у чоловіків.

Отже згідно даних рисунку 2.3. ми спостерігаємо, що у віці від 20 до 30 років чоловіки проявляють до партнерки, котра перебуває у полігамних стосунках з іншим партнером досить високий відсоток низького рівня

толерантності, а саме 60%. Середній рівень демонструє 30% чоловіків, а низький рівень – 10%.

Чоловіки у віці від 30 до 45 років проявляють до партнерки, котра перебуває у полігамних стосунках з іншим партнером досить також, як і чоловіки у віці від 20 до 30 років високий відсоток низького рівня толерантності, а саме 50%. Середній рівень демонструє 40% чоловіків, а низький рівень – 10%.

Чоловіки у віці від 45 до 60 років проявляють до партнерки, котра перебуває у полігамних стосунках з іншим партнером переважно середній рівень толерантності, а саме 60%. Високий рівень та низький рівень демонструє по 20% чоловіків. Отже, згідно результатів дослідження даного етапу експерименту ми встановили, що відмічається практична ідентичність у рівні толерантності до своїх партнерів в обох статтях. Рівень толерантності до партнера/ партнерки, котрий перебуває у полігамних стосунках з іншим партнером/партнеркою з віком зростає. Результати дослідження індексу толерантності на основі експрес-опитувальника «Індекс толерантності» у чоловіків, які перебувають у полігамних стосунках представлено на рисунку 2.4.:

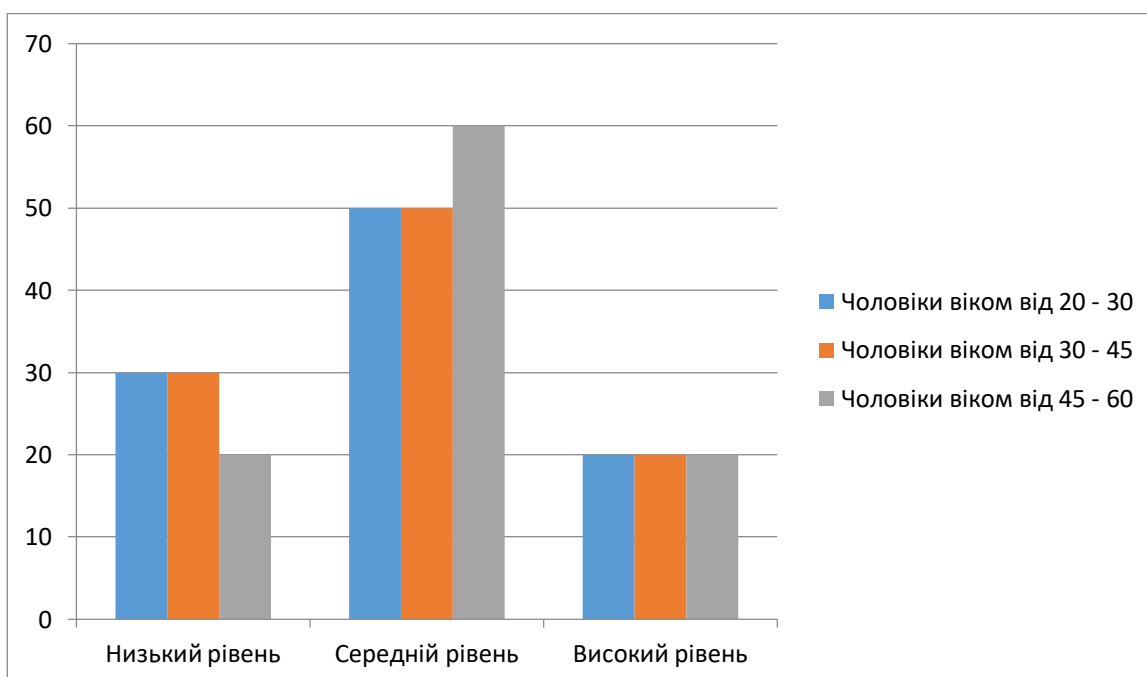

Рисунок 2.4. Результати дослідження індексу толерантності на основі експрес-опитувальника «Індекс толерантності» у чоловіків.

Отже згідно даних рисунку 2.4. ми спостерігаємо, що у віці від 20 до 45 років чоловіки, які перебувають у полігамних стосунках проявляють до партнерки, переважно середній рівень толерантності, а саме 50%. Високий рівень демонструє 20% чоловіків, а низький рівень – 30%.

Чоловіки у віці від 45 до 60 років проявляють до партнерки, котра перебуває у полігамних стосунках з іншим партнером переважно середній рівень толерантності, а саме 60%. Високий рівень та низький рівень демонструє по 20% чоловіків. Отже, згідно результатів дослідження даного етапу експерименту ми встановили, що відмічається практична ідентичність у рівні толерантності до своїх партнерів в обох статтях. Рівень толерантності до партнера/ партнерки, котрий перебуває у полігамних стосунках з іншим партнером/партнеркою з віком зростає. Жінки та чоловіки, котрі перебувають у полігамних стосунках демонструють визий рівень толерантності ніж жінки та чоловіки, партнери яких перебувають у полігамних стосунках.

На другому етапі дослідження ми продіагностували загальну комунікативну толерантність на основі анкети «Комунікативні бар'єри в організації». Отже, згідно результатів дослідження жінок ми встановили, що практично у всіх жінок (80%) у віці від 20 до 45 років та у 30% у жінок віком від 45 до 60 років виникають комунікативні бар'єри у спілкуванні із чоловіками, котрі перебувають у полігамних стосунках, при цьому дані комунікативні бар'єри позначаються на успішності їх діяльності.

Більшість жінок демонструють миролюбний стиль спілкування (80%), агресивний (10%), уникають спілкування (10%). Першочерговою причиною комунікативних бар'єрів жінки вважають рixні моральні цінності. Агресивний стиль спілкування жінки переважно пов'язують із відчуттям ревності. 40% жінок бажають подолати дані комунікативні бар'єри, та бажають звернутися до індивідуальних консультацій психологів (30%), до соціально-психологічних

тренінгів (40%), проведення спільних культурно-масових заходів (20%), про неможливість виправлення ситуації вказує 10 % респондентів.

Жінки у віці від 20 до 45 років, котрі перебувають у полігамних стосунках вказують на наявність комунікативних бар'єрів зі сторони чоловіка (70%) та у 30% у жінок віком від 45 до 60 років виникають комунікативні бар'єри у спілкуванні із чоловіками, проте дані комунікативні бар'єри не позначаються на успішності їх діяльності, на відміну від жінок, партнери яких перебувають у полігамних стосунках.

Більшість жінок, котрі перебувають у полігамних стосунках демонструють миролюбний стиль спілкування (90%), агресивний (10%), ри цьому ніколи не уникають спілкування. Першочерговою причиною комунікативних бар'єрів жінки вважають різні потреби, інтереси (60%), різні моральні цінності (30%), фізичні вади учасників (10%). 40% жінок бажають подолати дані комунікативні бар'єри, та вважають, що проведення спільних культурно-масових заходів може виправити ситуацію

На другому етапі дослідження ми також продіагностували загальну комунікативну толерантність на основі анкети «Комунікативні бар'єри в організації» у чоловіків, партнерки котрих перебувають у полігамних стосунках. Отже, згідно результатів дослідження чоловіків ми встановили, що практично у всіх чоловіків (60%) у віці від 20 до 45 років та у 40% у чоловіків віком від 45 до 60 років виникають комунікативні бар'єри у спілкуванні із партнерками, котрі перебувають у полігамних стосунках, при цьому дані комунікативні бар'єри позначаються на успішності їх діяльності.

Більшість чоловіків демонструють агресивний стиль спілкування (60%), миролюбивий використовують всього 20% чоловіків, уникають спілкування –20% чоловіків. Агресивний тип спілкування чоловіки пов'язують із відчуттям ревності. Першочерговою причиною комунікативних бар'єрів чоловіки вважають різні моральні цінності. Чоловіки так само як жінки бажають знайти вихід ситуації, котра склалася та бажають подолати дані комунікативні бар'єри, проте чоловіки на відміну від жінок перебувають у

пошуку інших, відмінних шляхів подолання ситуації, вони не бажають звернутися до індивідуальних консультацій психологів чи до соціально-психологічних тренінгів, проте вважають, що проведення спільних культурно-масових заходів (80%) може вплинути на ситуацію, самостійному читанню наукової та науково-популярної літератури з проблем спілкування віддають перевагу 10% чоловіків, про неможливість виправлення ситуації вказує 10 % респондентів.

У чоловіків у віці від 20 до 45 років (60%) та у віці від 45 – 60 років (30%), котрі перебувають у полігамних стосунках виникають комунікативні бар'єри у спілкуванні із партнерками, котрі перебувають у полігамних стосунках, при цьому дані комунікативні бар'єри позначаються на успішності їх діяльності.

Першочерговою причиною комунікативних бар'єрів чоловіки вважають різні моральні цінності, різні потреби, інтереси,. Чоловіки так само як жінки бажають знайти вихід ситуації, котра склалася та бажають подолати дані комунікативні бар'єри та вважають, що проведення спільних культурно-масових заходів (90%) може вплинути на ситуацію, самостійному читанню наукової та науково-популярної літератури з проблем спілкування віддають перевагу 10% чоловіків.

На третьому етапі дослідження ми досліджували ревності, як результат полігамної поведінки, що деякій мірі впливає на толерантну поведінку партнера. З огляду на той факт, що більшість респондентів, котрі демонструють інтолерантну поведінку до партнера відчують ревності та проявляють до них на її фоні агресії, доцільно дослідити вплив полігамних стосунків на емоційний фон партнерів, а саме виникнення ревностей.

У жінок та чоловіків, партнери яких перебувають у полігамних стосунках у 80% випадків демонструють ревності. Причинами ревностей вони називають: полігамні стосунки партнерів, їх часте спілкування із протилежною статтю. І періоди, коли ревності беруть «верх» над респондентами, то вони відчують агресію, проте агресія не лише по

відношенню до партнера, але й до себе, так як вони вважають винними себе у ситуації що склалася, при цьому респонденти вказують на те, що в моменти ревності вони не відчують толерантного відношення до партнера і не бажають із ними спілкуватися.

У респондентів, котрі демонструють полігамні стосунки ревності досить рідко виникають. Вони не відчують агресії по відношенню до партнерів та перебувають у рівноваженому психологічному стані. Ревності не впливають на їх толерантне відношення до партнерів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У дослідженні особливостей особливості толерантності у полігамних стосунках брали участь подружні пари. Обсяг вибірки становив 40 подружніх пар. Всі подружні пари, що взяли участь у дослідженні були розподілені за віковим показником: 1) віком від 20 до 30 років; 2) віком від 30 до 45 років; 3) віком від 45 до 60 років.

Для збору та аналізу матеріалу ми використовували наступні методи та методики: експрес-опитувальник «Індекс толерантності», анкета «Комунікативні бар'єри в організації», анкета «Чи ревнівні ви?».

Під час експериментального дослідження встановлено, що переважна більшість респондентів у віці від 20 до 45 років, партнери яких перебувають у полігамних стосунках демонструють низькі показники толерантності. Респонденти у віці від 45 років демонструють середні показники толерантності.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано сутність, поняття та основні підходи до вивчення сім'ї. Сьогодні відбувається закономірна трансформація традиційної сім'ї у сучасну під впливом соціально-економічної та культурної модернізації. Трактуювання поняття «сім'я» представлені двома конкретно-науковими підходами для її тлумачення. У межах першого підходу сім'я визначається як мала група (соціальний інститут), що характеризується певною системою взаємовідносин. У рамках другого підходу сім'я розглядається як інститут виховання.

Сім'я, згідно першого наукового підходу – це форма соціальної організації (соціальний інститут), що найбільш оптимально задовольняє потреби кожного зі своїх членів, що здійснює відтворювальну функцію (через соціалізацію та акультурацію) і стабілізує відносини між конкретною особистістю та суспільством.

Під функціями сім'ї розуміють напрями її діяльності, що виражають сутність сім'ї, її соціальний статус та соціальну роль. Виділяють такі функції сім'ї: репродуктивну, виховну, господарсько-побутову, економічну, первинного соціального контролю, духовного спілкування, соціально-статусну, дозвілля, емоційну (психотерапевтичну), сексуально-еротичну. У другому конкретно-науковому підході сім'я визначається як інститут виховання. Так, американський психолог В. Сатир стверджує, що існує два типи сімей як систем: відкрита та закрита сімейна система. В рамках психологічного підходу до розуміння феномену сім'ї вона розглядається як простір спільної життєдіяльності, всередині якого задовольняються специфічні потреби людей, пов'язаних кровними та спорідненими зв'язками.

2. Досліджено феномен полігамних стосунків. Встановлено, що Полігамія – санкціонована соціумом можливість чоловіка та жінки мати декілька шлюбних партнерів одночасно. Полігамія виступає у двох формах

полігінії (чоловік перебуває одночасно у стосунках з декількома жінками) та поліандрія (жінка перебуває одночасно у стосунках з декількома чоловіками). При цьому полігамія не завжди передбачає офіційної реєстрації шлюбу.

Запропоновано наступну класифікацію полігамних стосунків: 1) за тривалістю (тривалі/ нетривалі); 2) за сексуальними відносинами (наявність сексуальних стосунків /відсутність сексуальних стосунків (платонічні стосунки)). Проаналізовано різні причини появи інституту полігамії (соціальні проблеми, продовження роду, зміцнення моральних цінностей).

В сучасному суспільстві де панівною формою сім'ї є традиційна моногамна сім'я, вступ у полігамні стосунки досить часто призводить до порушення стабільності сім'ї та розлучення. Партнер, який отримав травму, на оснві зради, відчуває переживання досвіду «насильницької» сепарації від партнера, що, призводить до запуску механізмів аутоагресивної поведінки (вживають психоактивні речовини, відмічаються суїцидальні випадки), а також вираженою агресивно-оборонної поведінки, що проявляється на двох рівнях: 1) вербальний (висловлення образ, приниження); 2) невербальний (завдання матеріальної шкоди) на фізичному рівні.

3. Охарактеризовано толерантність/інтолерантність у міжособистісному спілкуванні. Встановлено, що «толерантність» – це особистісна характеристика і система установок та цінностей особистості. Толерантність як система установок і цінностей особистості – це психологічна стійкість особистості до розбіжностей (культурним, етнічним, релігійним, соціальним, світоглядним тощо) у багатоликому та мінливому соціальному оточенні. У цьому сенсі толерантність є особливим проявом людського духу, його моральна сила. Толерантність не є пасивним, неприродним підкоренням думці, поглядам оточуючих людей; не є покірним терпінням, а активною моральною позицією та психологічною готовністю до терпимості з метою створення ситуації взаєморозуміння у взаємодії між людьми.

Встановлено, що термін «толерантність» має більш розширене значення порівняно з терміном «терпіння». У цьому ми можемо припустити,

що толерантність за відсутності підстав негативної реакції (природна толерантність) є ніщо інше, як «прийняття»; толерантність, незважаючи на наявність підстав для неї (проблемна толерантність) – терпіння.

Толерантність або інтолерантність як властивості індивіда залежать принаймні від двох факторів: здатність до гальмування (стримування) несприятливих реакцій та вміння справедливо оцінити значущість тієї чи іншої проблеми. Інтолерантність випливає з переконання індивіда в тому, що його власна система поглядів і спосіб життя стоять вище за всіх інших. До основних форм прояву інтолерантності вітчизняні та зарубіжні дослідники (В. М. Павленко, М. М. Мельничук, О. С. Матієнко, С. Б. Кузікова) відносять упередження, забобони, негативні стереотипи, насильство у вчинках та мовленні (залякування, загрози, образи, глузування, прізвиська), дискримінацію, самоізоляцію від суспільства, ксенофобію.

4. Описано психологічні особливості ревнощів як феномену подружнього життя. Розглянуто різні підходи до розуміння ревнощів, причин її виникнення, функціонального призначення. Встановлено, що ревнощі торкаються фізіологічних та емоційних реакцій і є причиною багатьох психосоматичних розладів. Головний біль, розбитість, безсоння, виразка шлунка, серцеві хвороби, гіпертонія, розлади травлення, а також невроз та депресія, зниження сексуальності, відчуження від людей, у тому числі й найближчих. Ревнощі – не просто психічний стан, який негативно впливає на людину: ревнощі народжують агресію, егоїстичні нахили, коли людина прагне володіти та маніпулювати іншою людиною як річчю, власністю, претендує не тільки на спільне проживання, але й на володіння тілом, розумом, душею, думками обранця, що в корені є неможливою, абсолютно шаленою нав'язливою ідеєю.

5. У дослідженні особливостей особливості толерантності у полігамних стосунках брали участь подружні пари. Обсяг вибірки становив 40 подружніх пар. Всі подружні пари, що взяли участь у дослідженні були розподілені за

віковим показником: 1) віком від 20 до 30 років; 2) віком від 30 до 45 років; 3) віком від 45 до 60 років.

Для збору та аналізу матеріалу ми використовували наступні методи та методики: експрес-опитувальник «Індекс толерантності», анкета «Комунікативні бар'єри в організації», анкета «Чи ревниві ви?».

Під час експериментального дослідження встановлено, що переважна більшість жінок та чоловіків у віці від 20 до 45 років, партнери яких перебувають у полігамних стосунках демонструють низькі показники толерантності. У період від 45 до 60 років відмічається переважання середнього показника толерантності до партнера, який перебуває у полігамних стосунках. Такі респонденти відчувають комунікативні бар'єри у спілкуванні та звинувачують у даному факті своїх партнерів. Причиною наявності комунікативних бар'єрів вони вважають різні моральні цінності. Також дані респонденти вважають їх ревності до партнерів провокують зниження об'єктивності толерантності до партнерів.

Респонденти, котрі самі проявляють полігамну поведінку демонструють переважно середні показники толерантності до партнерів. Проте вони відмічають все ж таки наявність комунікативних бар'єрів та низьку ревність до партнерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Т. Семейная психология: учеб. пособие. СПб.: Речь, 2004. 244 с.
2. Аніщук Н. В. Полігамія в Індії: гендерно-правовий аспект. Наукові праці НУ ОЮА. URL: <http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom27/3.pdf>
3. Антонова З. О. Психологічні особливості прояву ревнощів як феномену подружнього життя у студентських сім'ях / З. О. Антонова, Т. Л. Левицька, О. В. Петяк // International Academy Journal: Web of Scholar. 2019. № 1(31). Vol. 2. P. 50 – 56.
4. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. К.: МАУП, 2001 96 с.
5. Бончук Н. В. Психологічні аспекти толерантності старших підлітків. Молодий вчений. 2016. № 11. С. 361 – 367.
6. Волкова А. Н. Опыт исследования супружеской неверности. Вопросы психологии. 1989. № 2. С. 98 – 102.
7. Губа Н. О. Теоретичний аналіз психологічних чинників, які впливають на формування толерантності / Н. О. Губа, Ж. Г. Гладких // Психологічні перспективи. 2018. Вип. 32. С. 97 – 108.
8. Жукова М.В., Ворожейкина А.В., Шишкина К.И., Запорожец В.Н. Психология семьи и родительства: конспекты лекций. Челябинск: Южно-Уральский научный центр РАО, 2019. 195 с.
9. Залановська Л. І. Аналіз теоретико-методологічних підходів до проблеми толерантності як психологічного феномена. Теорія і практика сучасної психології. 2016. № 2. С. 9 – 15.
10. Захарова Г.И. Психология семейных отношений: учебное пособие. Челябинск: ЮУрГУ, 2009. 63 с.
11. Кириченко Т. С. Місце і роль жінки у країнах ісламського світу. Право і безпека. 2010. № 5 (37). С. 263 – 266.

12. Король Л. Д. Психологічні основи та підходи до визначення змістової сутності феномену «толерантність». URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v10/i23/29.pdf>
13. Кошонько Г. Соціально-психологічні особливості сучасної сім'ї. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2009. Вип. 16 – 17. С. 53 – 55.
14. Кузікова С. Б. Толерантність до невизначеності: теоретико-емпіричні розвідки. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2018. 1(3), С.67-72.
15. Кучманіч І.М. Психологія сім'ї : навчально-методичний посібник. Миколаїв, 2018. 174 с
16. Ліпич Л. Сім'я та сімейні цінності в умовах трансформації традиційних соціальних інститутів. Релігійна свобода. 2018. № 21. С. 14 – 27.
17. Матієнко О. С. Толерантність: введення в проблему. Вінниця, 2006. 40 с.
18. Мачушник О. Л. Гендерна диференціація ревностів як особливого виду емотивного зв'язку. Дослідження психологічних явищ: психологічний пошук магістрантів: збірник наукових праць / За ред. О. Л. Мачушник. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2018. С. 30 – 35.
19. Мушкевич М. І. Психологія молодого сім'ї : монографія / М. І. Мушкевич, Р. П. Федоренко, Т. І. Дучимінська, Л. І. Магдисюк. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 235 с.
20. Петяк О. В. Дослідження особливостей взаємозв'язку ревностів та агресії у шлюбних партнерів. Теорія і практика сучасної психології : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. 2019. № 3. Т. 1. С. 148 – 152.
21. Петяк О. В. Психологічні особливості дефініції ревностів та їх корекція у шлюбних партнерів : дис. ... д-ра філософії : 053. Хмельницький : ХНУ, 2020. 263 с.
22. Петяк О. В., Комар Т. В. Методи психологічної діагностики проявів почуття ревностів у шлюбних партнерів. Актуальні проблеми

- психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. Загальна психологія. Історія психології. Етнічна психологія. Київ; Ніжин: ПП Лисенко. 2020. 9 (13). С. 311 – 329.
23. Поліщук В. М. Психологія сім'ї. Суми: Університетська книга, 2008. 239 с.
24. Помиткіна Л.В., Злагодох В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: НАУ-друк, 2010. 270 с.
25. Потапчук Є. М. Особливості психологічного консультування ревнивців/ Є. М. Потапчук, Н. Д. Потапчук// Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. 2015. Вип. 2. С. 233 – 239.
26. Простомолотова А. І. Ревнощі як психологічний і психопатологічний феномен. Jealousy as a psychological and psychopathological phenomenon : дипломна робота спеціаліста. Одеса, 2017. 76 с.
27. Прохорова О. Г. Основы психологии семьи и семейного консультирования: учебно-методическое пособие по курсу / Под общ. ред. В. С. Торохтий. Москва, 2005. 398 с.
28. Психологія сім'ї та шлюбу: таблиці, схеми, коментарі : навчально-наочний підручник / за заг. ред. О. М. Цільмак. Київ : Ліра-К, 2020. 266 с.
29. Психологія сім'ї: навчально-методичний посібник з дисципліни для студентів денної та заочної форми навчання ступеню «Бакалавр» спеціальності 6.030103 «Практична психологія»/ Уклад. М. О. Марценюк. Мукачево : МДУ, 2017. 76 с.
30. Психологія толерантності особистості (на матеріалі дослідження студентів): монографія / В. М. Павленко, М. М. Мельничук; авт. післямови проф. В. Ф. Моргун. Полтава: ФОП Мирон І. А., 2014. 244 с.
31. Снігурова І. Психологічна структура толерантності особистості: педагогічний аспект. Сучасні тенденції розвитку освіти й науки:

- проблеми та перспективи: зб. наук. пр. Київ; Львів; Бережани; Гомель, 2019. Вип. 4. Т. 1. С. 87 – 92.
- 32.Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч.посіб. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
- 33.Терещенко К.В. Толерантність як чинник розвитку організаційної культури закладів освіти. Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / ред. кол. : С.Д. Максименко. К., Алчевськ : ЛАДО, 2013. Вип. 39. С. 16 – 18.
- 34.Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 362 с.
- 35.Шиделко А. В. Етика і психологія сімейного життя: навчальнометодичний посібник (для ПТНЗ). Львів, 2009. 132 с.
- 36.Шнейдер Л.Б. Семейная психология: Учебное пособие для вузов. 2-е изд. М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2006. 768 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Експрес-опитувальник «Індекс толерантності»

Бланк методики

Інструкція : Оцініть, будь ласка, наскільки Ви згодні або не згодні з наведеними твердженнями, і відповідно до цього поставте галочку або будь-який інший значок навпроти кожного твердження:

	№	Твердження	<i>Абсолютно не згоден</i>	<i>Не згоден</i>	<i>Скоріш за все не згоден</i>	<i>Скоріш за все згоден</i>	<i>Згідний</i>	<i>Повністю згідний</i>
I.	1.	В змішаних подружжях зазвичай більше проблем, ніж в парах між людьми однієї національності.	6	5	4	3	2	1
	2.	До грузинів буду відноситись краще, якщо вони поміняють свою поведінку.	6	5	4	3	2	1
	3.	Це нормально, вважати, що свій народ є кращим, аніж інші народи.	6	5	4	3	2	1
	4.	Я готовий прийняти в якості члена своєї сім'ї людину будь-якої національності.	1	2	3	4	5	6
	5.	Я хочу, щоб серед моїх друзів були люди різних національностей.	1	2	3	4	5	6
	6.	До деяких націй та народів важко добре відноситись.	6	5	4	3	2	1

	7. Я можу уявити чорношкіру людину своїм близьким другом.	1	2	3	4	5	6

		Результат :						
II.	8.	У ЗМІ може бути представлена будь-яка думка.	1	2	3	4	5	6
	9.	Бідні та безпритульні самі винні у своїх проблемах.	6	5	4	3	2	1
	10.	З неохайними людьми неприємно спілкуватися.	6	5	4	3	2	1
	11.	Всіх психічно хворих людей потрібно ізолювати від суспільства.	6	5	4	3	2	1
	12.	Біженцям потрібно помагати не більше, ніж всім іншим, так як у місцевих проблем не менше.	6	5	4	3	2	1
	13.	Для того, щоб навести лад у країні потрібна «сильна рука».	6	5	4	3	2	1
	14.	Туристи повинні мати ті ж самі права, що і місцеві мешканці.	1	2	3	4	5	6
	15.	Будь-які релігійні течії мають право на існування.	1	2	3	4	5	6
		Результат :						
	16.	Якщо друг зрадив, то потрібно йому помститися.	1	2	3	4	5	6
	17.	В суперечці може бути правильна лише одна точка зору.	6	5	4	3	2	1
	18.	Навіть якщо у мене є своя точка зору, я						

		завжди ГОТОВИЙ вислухати і інші						

Ш.		думки.	1	2	3	4	5	6
	19	Якщо хтось вчиняє зі мною грубо, я відповідаю тим самим.	6	5	4	3	2	1
	20	Людина, яка думає не так як я дратує мене.	6	5	4	3	2	1
	21	Мені діє на нерви безпорядок.	6	5	4	3	2	1
	22	Я хотів би стати більш терпимою людиною, по відношенню до інших.	1	2	3	4	5	6
	Результат :							
Загальний результат :								

Обробка результатів

Для кількісного аналізу підраховується загальний результат, без поділу на субшкали.

Індивідуальна або групова оцінка виявленого рівня толерантності здійснюється за наступними ступенями:

22-60 - низький рівень толерантності. Такі результати свідчать про високу інтолерантність людини і наявності у нього виражених інтолерантнісних установок по відношенню до навколишнього світу і людей.

61-99 - середній рівень. Такі результати показують респонденти, для яких характерне поєднання як толерантних, так і інтолерантних рис. В одних соціальних ситуаціях вони ведуть себе толерантно, в інших можуть проявляти інтолерантність.

100-132 - високий рівень толерантності. Представники цієї групи мають виражені риси толерантної особистості. У той же час необхідно розуміти, що результати, що наближаються до верхньої межі (більше 115 балів), можуть свідчити про розмивання у людини "кордонів толерантності", пов'язаними, наприклад, з психологічним інфантилізмом, тенденціями до потурання, поблажливості чи байдужості. Також важливо враховувати, що респонденти, що потрапили в цей діапазон, можуть демонструвати високу ступінь соціальної бажаності (особливо якщо вони мають уявлення про погляди дослідника і цілях дослідження).

Для якісного аналізу аспектів толерантності можна використовувати поділ на субшкали:

I. Етнічна толерантність.

Субшкала "етнічна толерантність" виявляє ставлення людини до представників інших етнічних груп і установки в сфері міжкультурної взаємодії.

До 19 балів низький рівень;

20 - 31 - середній рівень;

32 і більше балів - високий рівень.

II. Соціальна толерантність.

Субшкала "соціальна толерантність" дозволяє досліджувати толерантні і інтолерантні прояви по відношенню до різних соціальних груп (меншин, злочинців, психічно хворих людей), а також вивчати установки особистості по відношенню до деяких соціальних процесів

До 22 балів - низький рівень;

23 - 36 - середній рівень;

37 і більше балів - високий рівень.

III. Толерантність як риса особистості.

Субшкала "толерантність як риса особистості" включає пункти, що діагностують особистісні риси, установки і переконання, які в значній мірі визначають ставлення людини до навколишнього світу.

До 19 балів низький рівень;

20 - 31 - середній рівень;

32 і більше балів - високий рівень.

Анкета «Комунікативні бар'єри в організації»
(визначення загальної комунікативної толерантності)

Інструкція для організаторів опитування. Роздайте текст анкети респондентам з проханням відповісти на всі запитання. Інструкція для учасників опитування:

Шановний друже!

Просимо Вас узяти участь в анкетуванні, присвяченому вивченню комунікативних бар'єрів, які виникають у процесі спілкування. Ваші щирі та зацікавлені відповіді сприятимуть оптимізації комунікативного процесу у вашій організації. Дослідження проводиться анонімно, його результати будуть використані в узагальненому вигляді.

Наперед дякуємо за участь в опитуванні!

Текст анкети

І. Зазначте, будь ласка, чи виникають у Вас бар'єри (перешкоди) в процесі спілкування з іншими людьми?

- 1.01. так, виникають
- 1.02. скоріше виникають, ніж **не** виникають
- 1.03. важко відповісти
- 1.04. скоріше не виникають, ніж виникають
- 1.05. ні, не виникають

2. Якщо такі бар'єри виникають, то зазначте, будь-ласка, з якими людьми найчастіше?

а) в організації

б) в сім'ї

2.01. з безпосереднім керівником	2.11 з батьками
2.02. з керівниками вищих рівнів управління	2.12 з братами, сестрами
2.03. з колегами однієї статі	2.13. з чоловіком (дружиною)
2.04. з колегами протилежної статі	2.14. з дітьми
	2.15. з дідусями

- 2.05. зі старшими за віком
колегами
- 2.06. з молодшими за віком
колегами
- 2.07. з працівниками-підлеглими
- 2.08. з клієнтами
- 2.09. з представниками інших
організацій
- 2.10. з ким ще
(допишіть)_____

- 2.16. з бабусями
- 2.17. з ким ще
(допишіть)_____

в) в неформальних ситуаціях:

- 2.18. на корпоративних прийомах
- 2.19. на вечірках
- 2.20. на пікніках
- 2.21. у спортивних клубах,
тренажерних залах
- 2.22. в туристичних походах
- 2.23. на дискотеках, в нічних
клубах
- 2.24. в кафе (барах, ресторанах)
- 2.25. в комп'ютерних клубах
- 2.26. коли ще (допишіть)^

г) з іншими категоріями людей:

- 2.27. з людьми високого соціально-
професійного статусу
- 2.28. з людьми високого майнового
статусу
- 2.29. з людьми інших
національностей
- 2.30. з людьми з інших країн (інозем-
цями)
- 2.31. з представниками інших
релігійних конфесій
- 2.32. з ким ще
(допишіть)_____

**3. Чи позначається негативно виникнення комунікативних бар'єрів
на**

успішності вашої діяльності

- 3.01. так, позначається
- 3.02. скоріше позначається

самопочутті

- 3.06. так, позначається
- 3.07. скоріше позначається

3.03. важко відповісти	3.08. важко відповісти
3.04. скоріше не позначається	3.09. скоріше не позначається
3.05. ні, не позначає	3.10. ні, не позначається

4. Як Ви вважаєте, що є причиною виникнення комунікативних бар'єрів? (можна означити кілька варіантів відповідей)

4.01. різні потреби, інтереси, мотиви учасників спілкування	4.11. наявність певних стереотипів в учасників спілкування
4.02. різні настанови учасників спілкування	4.12. неестетичний, непривабливий імідж учасників спілкування
4.03. різні моральні і інші цінності учасників спілкування	4.13. різні стратегії спілкування учасників комунікації
4.04. різна інформаційна підготовка учасників спілкування	4.14. різний управлінський статус учасників спілкування
4.05. різний рівень інтелекту учасників спілкування	4.15. різний соціально-професійний статус учасників спілкування
4.06. різні емоційні стани та емоційні реакції учасників спілкування	4.16. різний майновий статус учасників спілкування
4.07. різний тип темпераменту учасників спілкування	4.17. вікові відмінності учасників спілкування
4.08. різний стиль мови та процесів говоріння учасників спілкування	4.18. статеві відмінності учасників спілкування
4.09. різний стиль слухання учасників спілкування	4.19. національні, етнічні відмінності учасників спілкування
4.10. відсутність емпатії в учасників спілкування	4.20. фізичні вади учасників спілкування
	4.21. інше (допишіть)_____

5. Охарактеризуйте свій стиль спілкування з людьми

- 5.01. миролюбний
- 5.02. агресивний
- 5.03. я уникаю спілкування

6. На Вашу думку, які ваші якості

а) допомагають спілкуватися з людьми?

б) заважають спілкуватися з людьми?

7. Зазначте, будь ласка, які комунікативні якості Ви хотіли б у собі розвинути: _____

8. Які, на Вашу думку, заходи можуть сприяти профілактиці та подоланню комунікативних бар'єрів у вашій організації? (можна вибрати кілька варіантів відповідей)

8.01. індивідуальні консультації психолога	8.06. використання інтернет-ресурсів із проблем спілкування
8.02. лекційні курси з проблем спілкування	8.07. самостійний розвиток комунікативних якостей
8.03. соціально-психологічні тренінги	8.08. проведення спільних культурно-масових заходів в організації
	8.09. важко відповісти

- 8.04. самостійне читання наукової та науково-популярної літератури з проблем спілкування
- 8.05. використання відеофільмів, компакт-дисків з проблем спілкування
- 8.10. це неможливо
- 8.11. це нікому не потрібно
- 8.12. інше
- (допишіть) _____

Зазначте, будь ласка, додаткову інформацію про себе:

- вік _____
- стать _____
- стаж роботи в організації _____.

Обробка та інтерпретація результатів

Результати анкетування дають можливість виявити *такі показники* в учасників опитування:

1. Наявність (відсутність) комунікативних бар'єрів у респондента — запитання 1.
2. Категорії людей в організації та поза її межами, з якими виникають такі бар'єри — запитання 2 а, 2 б, 2 в та 2 г.
3. Вплив комунікативних бар'єрів на успішність діяльності та самопочуття респондента — запитання 3.
4. Чинники, які впливають на виникнення комунікативних бар'єрів в організації і пов'язані з *індивідуально-психологічними особливостями учасників комунікації*:

4.1. Особливостями їх спрямованості:

- а) різні потреби, інтереси, мотиви учасників спілкування — запитання 4.01;
- б) різні настанови учасників спілкування — запитання 4.02;
- в) різні моральні та інші цінності учасників спілкування — запитання 4.03;

4.2. Особливостями пізнавальної сфери особистості:

а) різна інформаційна підготовка учасників спілкування — запитання 4.04;

б) різний рівень інтелекту учасників спілкування — запитання 4.05;

4.3. Особливостями емоційно-динамічної сфери особистості:

а) різні емоційні стани та емоційні реакції учасників спілкування — запитання 4.06;

б) різний тип темпераменту учасників спілкування — запитання 4.07;

4.4. Особливостями комунікативної сторони спілкування:

а) різний стиль мови та процесів говоріння учасників спілкування - запитання 4.08;

б) різний стиль слухання учасників спілкування — запитання 4.09;

4.5. Особливостями соціально-перцептивної сторони спілкування:

а) відсутність емпатії в учасників спілкування — запитання 4.10;

б) наявність певних стереотипів в учасників спілкування запитання 4.11;

в) неестетичний, непривабливий імідж учасників спілкування — запитання 4.12;

4.6. Особливостями інтерактивної сторони спілкування:

а) різні стратегії спілкування учасників комунікації — запитання 4.13.

5. Чинники, які впливають на виникнення комунікативних бар'єрів в організації, пов'язані з *соціально-професійними та соціально-демографічними особливостями учасників комунікації:*

а) різний управлінський статус учасників спілкування — запитання 4.14;

б) різний соціально-професійний статус учасників спілкування — запитання 4.15;

в) різний майновий статус учасників спілкування — запитання 4.16;

г) вікові відмінності учасників спілкування — запитання 4.17;

д) статеві відмінності учасників спілкування — запитання 4.18;

є) національні, етнічні відмінності учасників спілкування — запитання 4.19.

6. Різні стратегії спілкування. (Увага! Важливим є порівняння відповіді на запитання 5 анкети з результатами, які будуть отримані за методикою 2, що дає можливість також вимірювати різні стратегії спілкування. Часто респонденти в анкеті оцінюють свій стиль спілкування як миролюбний, натомість як результати тестування показують, що насправді він не такий.)

7. Якості, що допомагають ефективному спілкуванню респондента — запитання 6 а.

8. Якості, що заважають ефективному спілкуванню респондента — запитання 6 б.

9. Якості, які б хотів розвинути в собі респондент для ефективного спілкування — запитання 7.

10. Заходи, які можуть сприяти профілактиці та подоланню комунікативних бар'єрів в організації — запитання 8.

Анкета «Чи ревниві ви?»

1. Ви ревнива людина?

— Так,

— Ні,

— Свій варіант

2. Що є причиною ревнощів?

3. Чи є зрада одного з подружжя причиною до виникнення ревнощів?

3. Які емоції ви відчуваєте під час «нападу» ревнощів?

4. Чи вважаєте ревнощі нормальним явищем?

5. Як ви вважаєте, чи впливають ревнощі на ваше толерантне відношення до партнера?
